

NORGES
NATURVERNFORBUND

004

- med rett til å drepe?

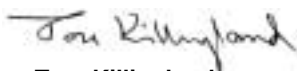
Kjære leser

Om våre store rovdyr lever både fakta og myter. Kanskje er det blandinga av eventyr og utfordringer som gjør at noen vil forsvare rovdyra til sin siste vilje, mens andre vil dem til livs ved første anledning. Sikkert er det at de store rovdyra engasjerer oss følelsesmessig. Jerv, gaupe, bjørn og ulv blir gjerne symboler. For noen dreier det seg om å berge villmarka og dyrs rett til eksistens mens for andre dreier det seg om storsamfunnets inngripen i lokale forhold. De store rovdyra fascinerer og er på toppen av næringskjeden. Kanskje er det derfor de vekker engasjement. Mange er, uansett syn, nysgjerrige og ønsker mer informasjon om de store rovdyra. De vil også ut og oppleve med egne sanser og ikke bare lese i ei bok.

Med tittelen "004 - med rett til å drepe?" setter vi fokus på de fire store rovdyras rett til å være seg selv. Vi skal ha dem her i landet, og er det da ikke sannsynlig at de vil utøve sin naturlige adferd som rovdyr? For oss er svaret ganske selvsagt, et ja. Samtidig er spørsmålet en nøkkel til å forstå og løse konfliktene rundt de store rovdyra. Ved å passe bedre på husdyra på beite vil mye av konfliktene rundt de store rovdyra bli borte.

Vi håper dette informasjons- og debatheftet kan være grunnlag for inspirasjon, læring og saklig debatt, uansett hvilket synspunkt du som leser har. Heftet er en del av Norges Naturvernforbunds Rovdyrbibliotek som du finner på vår hjemmeside, www.naturvern.no. I tillegg til dette heftet består Rovdyrbiblioteket av en lærerveiledning og fakta- og informasjonssider. Dette kan være til nytte i forbindelse med prosjektarbeid og annet. Hovedmålgruppe er elever i videregående skole, men elever i ungdomsskolen og andre vil også kunne finne vårt Rovdyrbibliotek interessant.

Oslo, februar, 2004

Tore Killingland

Generalsekretær, NNV

Heftet er produsert med støtte fra
Direktoratet for naturforvaltning, DN.

Prosjektledelse og tekst: Lisbet Baklid

Forsidefoto: Arne Nævra
Bakgrunnsfoto: Lars Krempig

Layout: Nina Østergaard

Trykk: Optimal AS

Trykket på svanemerket papir

Opplag: 1000

Foto: Lars Krempig

Norges Naturvernforbund og rovdyra

Bjørn, gaupe, ulv og jerv høyrer naturleg heime i norsk natur. Dei er ein klang i samspelet i naturen. Dei har ei økologisk rolle i ein heilskap som er i orden. Dei er ein del av eigenverdien ved natur som fungerer naturleg.

Vi kjenner ikkje konsekvensane i lengda av å utrydde artar. Og kan vi først ta ein, så kan vi kanskje ta fleire, om det skulle passe? Vi har lov å utnytte naturens gode. Men vi har ikkje lov å utrydde artar, å redusere naturens rikdom. Beiting i utmark er grunnlag for økologisk forsvarleg matproduksjon i vårt land.

Rovdyra er eit moderat problem for saueholdet samanlikna med dei økonomiske konsekvensane av internasjonal frihandel med matvarer. For dei sauebøndene og reindriftssamane som får store tap i sine flokkar, er problemet likevel alvorleg. Vi treng ein større innsats for å dempe konfliktane. Det kan ikkje vere den einskilde sauebonden som skal bere offeret. Vi veit nå om mange tiltak som reduserer tapet av sau og rein i område med rovdyr. Kostnadene med slike tiltak må vere ei statleg oppgåve.

På denne bakgrunnen meiner Norges Naturvernforbund:

- Noreg må ta ansvar for levedyktige stammar av dei fire store rovdyra. Eit praktisk samarbeid med Sverige om forvaltninga av bjørn og ulv er naturleg, men dette fjernar ikkje det norske ansvaret for artane.
- Kor mange dyr som må til for å halde ein stamme levedyktig på lang sikt, er eit biologifagleg spørsmål. Det kan ikkje vere tema for ei politisk avveging ut frå ulempene med rovdyra.
- Hovudinnsatsen i rovviltforvaltninga må vere tiltak for å hindre konfliktar mellom beitedyr og rovdyr. Ei differensiert rovviltforvaltning, med sterkt vern i nokre område og mindre strengt i andre, bør ha sitt motstykke i differensiert beitebruk. Det vil seie at beitedyra får høgare rett i nokre område, medan rovdyra har det i andre. Vi trur det i nokre distrikt er nødvendig å slutte med frittgåande sau i utmark.
- I rovdryrområde bør bøndene få økonomisk kompensasjon for å drive under vanskelegare forhold enn elles, i staden for dagens ordning med erstatning av dyr som går tapt. Ein slik kompensasjon blir ei ekstra betaling til dei som set i verk tiltak for å halde dyra i live.
- Rovdyr er å sjå på som eit naturvilkår for landbruk. I større grad må landbrukspolitikken stimulere driftsformer som let seg gjennomføre utan store problem med rovdyr. Nokre bønder har vist at dette er mogeleg.

Erik Solheim

Erik Solheim
Leiar

Foto: Lars Krempig

Foto: Lars Krempig

Gaupe, jerv, ulv og bjørn - Majesteter i naturen

Tenk deg at du en vinterdag staker deg opp en liten motbakke på ski, og halvveis opp oppdager du svarte, store fugler som flyr opp fra et sted i skogen foran deg. Det er fire-fem av dem, og du forstår at det må være noe spesielt der framme. Du går litt videre i løssnøen, og plutselig hever to kongeørner seg fra bakken og seiler oppover og oppover. De ønsker å vende tilbake, men de tør ikke fordi du er der. Du går nærmere og ser at det er en elgkalv som ligger der mellom trærne. Det er ulv som har nedlagt et bytte. Du ser at rovfuglene har spist, og du har nettopp vært vitne til ett av naturens samspill mellom arter.

Bjørn (*Ursus arctos*)

Bjørnen har mange navn og er en kjent skikkelse i eventyr og sagn. Hvem har ikke hørt om Ole Brumm eller bamsefar som fyller 50 år i Thorbjørn Egners vise? På midten av 1800-tallet var det 4-5 000 bjørner i Norge og Sverige. Om lag to tredeler av dem var i Norge. Historiene var mange, og bjørnene var en del av nordisk natur, kultur og historie. Fremdeles går bjørnen igjen i personnavn, stedsnavn og fylkes- og kommunevåpen her i landet.

De skandinaviske brunbjørnene er roligere enn sine slektninger grizzlybjørnene i Nord-Amerika. Våre brunbjørner spiser for det meste bær, planter og insekter. Kun 3-4 elg legges ned av hver voksne bjørn hvert år i norsk natur. Brunbjørn lever for det meste alene bortsett fra binner med unger.

Gaupe (*Lynx lynx*)

Gaupa er Nordens eneste ville kattedyr. Den jakter alene, smyger seg nært inn på sitt bytte og er den mest effektive jegeren av de fire store. Den lykkes med å nedlegge byttedyr i ett av tre forsøk. Gaupa jakter rådyr, hare, smågnagere, litt rein og skogsfugl. Den viktigste sansen i jakten på mat er hørselen.

Som jerv og bjørn, lever voksen gaupe alene. Den trives i ulendt terreng med spredt tresetting og skog.

Foto: Arne Nævra

Foto: Arne Nævra

Jerv (Gulo gulo)

Jerven er den av de fire store som har minst utbredelse og antall i Europa. Her lever den kun i de tre nordligste landene. Å få øye på den er ikke så lett der den nesten går i ett med terrenget. De fleste jervene i Norge lever i fjellet der byttetilgangen kan variere. Tispene yngler derfor i gjennomsnitt annet hvert år.

I perioder med stor tilgang på byttedyr, kan jerven drepe mer enn den spiser der og da. Overskuddet gjemmes for magrere perioder. Om det hadde vært flere kadavre i skogen, kunne jerven også levd der. Jervens viktigste sans på jakt er luktesansen.

Ulv (Canis lupus)

Ulven er den sjeldneste av de fire store i Norge - og kanskje den mest myteomspunne. Hvem kjenner ikke eventyret om Rødhette og ulven? I eventyrene er ulven gjerne enslig mens i virkeligheten er den et flokkdyr.

Ulvene bruker lyder og har et svært godt kroppsspråk akkurat som hunder. Det gjør at individene "snakker" svært godt seg imellom. I en flokk er det en klar rangordning med ett par som de dominerende. Kun dette paret i flokken får valper. Sammen løser flokken oppgaver som jakt, valpeoppfostring og revirhevding.

På tross av at de er flokkdyr, er de fleste forsøkene på å nedlegge byttedyr mislykkede. Ulvene lever primært av elg og rådyr.

Foto: Arne Nævra

Foto: Arne Nævra

Foto: Lars Krempig

“Majesteteter i naturen”

Foto: Lars Krempig

Biologisk mangfold med store rovdyr

I det økologiske samspillet i naturen er artene avhengig av hverandre. De tilpasser seg hverandre og utvikler instinkter og egenskaper over lang tid. Rovdyra har sin plass og sin funksjon i samspillet, og de bidrar til å berike mangfoldet.

Foto: Lars Krempig

Foto: Lars Krempig

Eksempler

I Nord-Amerika har elgens forsvarsinstinkter overfor ulv blitt vekket til live der ulv har etablert seg igjen. Elgkua sparker for å forsvare elgkalven, og klauvene og solide bein er noe ulvene må passe seg for. En del elg trekker også ut av rovdyras mest brukte områder for å unngå fare. Begge disse to strategiene hos elg for bedre overlevelse kalles antipredatoradferd.

Ulvens jakt på elg, såkalt predasjon, kan påvirke andre arter. I Hedmark har det blitt registrert at jerv kan benytte seg av ulvens åtsler. Norsk institutt for naturforskning,

NINA, har derfor satt i gang et prosjekt for å se på betydningen av ulvens nedleggelse av elg for jervens utbredelse, antall og reproduksjon.

“Biologisk mangfold”

Jerv kan ta villreinkalver like etter kalving, men arten har vist seg å ha svært liten betydning for størrelsen på villreinbestandene i Norge. Gaupe og ulv lever av å jakte på levende pattedyr, legge dem ned og ernære seg av dem. Hver voksne gaupe legger ned i gjennomsnitt 40 rådyr per år. Med 350 gauper i en vinterbestand blir det om lag 4000 rådyr. En ulvebestand på 35 individer spredd på 4 familiegrupper og 11 enkeltindivider vil til sammen kunne ta 500 elg og 200 rådyr per år.

Mens det gjennom storviltjakt om høsten blir lagt igjen betydelig med slakteavfall, sørger rovdyra for en jevn predasjon hele året. På denne måten kan spesielt gaupe og ulv sikre bedre livsvilkår for åtseletere som jerv, rødrev, mår, kongeørn, kråkefugler, ravn og fjellrev. Ulike insektarter som er avhengig av større kadavre for å legge egg og vokse, kan også få det bedre.

Kulturlandskapet skaper levesteder for mange arter. Det har utviklet seg over lang tid og parallelt med eksistens av store rovdyr. På 1900-tallet parallelt med utviklingen av et mer modernisert samfunn ble bruken av utmarka veldig endret. Lauving av trær opphørte. Det samme gjorde mosesanking, sivslått, myrslått og utslått. De store rovdyra kan om de fører til mindre beiting, også gi et redusert kulturbetinga biologisk mangfold.

Variasjon i beitebruken på grunn av store rovdyr kan gi økt biologisk mangfold. Det kan skje ved flytting og gjeting av beitedyr til områder som trenger mer beiting for å opprettholde det biologiske mangfoldet. Spesielt god effekt vil kunne oppnås om dyra tas vekk fra områder som en ønsker å skjerme fra beiting.

Fjellreven, Skandinalias mest truede pattedyrart, kan vandre i fotsprene etter ulv og jerv på leting etter mat.

Foto: Lars Krempig

Leve med rovdyr

Kristin Evensen Gangås var prosjektleder i to år i Stor-Elvdal i et kommunalt prosjekt finansiert av Miljøverndepartementet.

- "Prosjekt Rovdyrkunnskap" i Stor-Elvdal hadde som mål å bidra til økt kunnskap om de fire store rovdyrartene gjennom egenerfaring ute i skog og mark. Vi arrangerte temadager med lysbilder, utedager med sporinger og radiopeiling, trykket informasjonsbulletiner, hadde egen hjemmeside og oppfordret folk til å komme med egne erfaringer fra turer ute i "rovdyrland", forteller Kristin Gangås.

Foto: Lars Gangås

I år 2000 var det bjørn, gaupe og to ulveflokker i kommunen. Den såkalte Atdalsflokken ble avlivet. Gråfjellsflokken ble dannet, og Koppangsflokken bestod.

Hvordan er reaksjonene fra folk etter gjennomføringen av "Prosjekt Rovdyrkunnskap"?

- Det er veldig lite oppmerksomhet i dag rundt for eksempel Koppangsflokken, sammenliknet med for noen år tilbake. Dette skyldes blant annet at sauer som tidligere beitet innenfor reviret, er flyttet, og en unngår derfor store tap og oppmerksomhet rundt dette. Frykt er i følge skolene ikke noe stort tema blant ungene nå. Hvorvidt folk har økt naturglede eller ei, kan jeg ikke uttale meg om. Opplevelsen er subjektiv, men det er vel heller snakk om at ting har stabilisert seg sammenliknet med i 1997 da Koppangsflokken etablerte seg. I alle fall for de som ikke driver småviltjakt, eller har næringsinteresser i området gjennom jakt eller bufe, sier hun.

Har folks meninger om ulv og rovdyr generelt endret seg?

- Holdningene varierer vel mellom folk som de alltid vil gjøre, men det er nettopp det som er interessant at på utearrangementene deltar det både folk som synes rovdyr er spennende, de som helst ikke vil ha rovdyr her og de som egentlig ikke har så sterke meninger rundt temaet. Folk i Stor-Elvdal er opptatt av naturen, og den er en viktig del av innbyggernes identitetsbygging. Generelt tror jeg KUNNSKAPEN om store rovdyr er høyere i Stor-Elvdal enn mange andre steder, sier hun og understreker at det er viktig at kunnskapen er et allemannseie.

Foto: Lisbet Baklid

Peiler og sporer ulver

- For oss er det viktig å ha god kontakt med lokalbefolkningen for å kunne gjøre jobben vår. Hvis vi møter motstand, så vanskeliggjør det vårt arbeid, sier Thomas Strømseth. Han er feltassistent i bestandsovervåkingen av ulv og feltkoordinator i det svensk-norske forskningsprosjektet SKANDULV. Som feltkoordinator får han inn meldinger om ulvespor i snøen fra turgåere og andre slik at han kan dra ut og finne ut antall dyr og revirmarkeringer. Det gir grunnlag for å vurdere hvor stor ulvebestanden er. Som feltarbeider radiopeiler han ulver, og denne informasjonen blir lagt ut på en "ulvetelefon" som jegere kan ringe til for å få vite hvor det er tryggest å slippe hund. På bildet sees to av Strømseths kollegaer.

- De som jeg prater med, får jeg inntrykk av har en positiv holdning til at vi er i deres lokalområder. Det er veldig sjelden vi har ubehagelige episoder. Mange har riktignok meninger, spesielt under jakta, men folk er stort sett høflige, forteller Strømseth. I SKANDULV's forskning om ulvens påvirkning av elgbestanden bidrar også kommunen, grunneiere og organisasjoner med finansiering.

Foto: Lisbet Baklid

Opplevelse og kunnskap med rovdyrsenter

Skandinavias første rovdyrsenter, The Big Four of Scandinavia, åpnet i Sverige i mai 2000. Ett av deres tilbud er overnatting under åpen himmel i ulverevir!

- Vi har en utstilling som består av fotografier, utstoppede dyr, tekster og filmer. Som supplement til dette har vi guidede turer, foredrag og spesielle barneaktiviteter. Utendørs tilbyr vi barn og deres familier en aktivitetsløype der de kan lære mer om rovdyr på en lekende måte. Ett av våre spesialprodukter er ekskursionsjoner i ulverevir. Det er en tur i skogen der vi viser deltagerne spor og andre sportegn fra ulvene. Blant annet viser vi nedlagte byttedyr og ekskrementer fra ulvene, forteller prosjektleder Maria Nordmark. Rovdyrsenteret er et kontaktledd mellom forskning, forvaltning og allmennhet, og skal tilby opplevelse og kunnskap rundt de fire store rovdyra, naturen og menneskene i deres omgivelser.

Senteret ligger i det mest ulvetette området i Skandinavia.

Siden åpningen i 2000 har The Big Four of Scandinavia hatt over 25 000 besøkende. I 2002 var nesten 40 prosent av de besøkende utlendinger. Turismen kommer også det øvrige lokale næringsliv til gode.

- Våre besøkende er inneforstått med at vi ikke kommer til å se levende rovdyr på ekskursionsjonene. Deltagerne er helt fornøyde med forvissningen om at ulvene finnes i nærheten, og det kan være spennende nok. Beviset for det ser de når vi viser ulike spor og tegn som vi finner, forteller Nordmark.

Antall store rovdyr i Norge

Norsk bjørn inngår i to bestander, den finsk-russiske og den svensk-norske. Og de lever i fem områder her i landet. Antall norske binner ble beregnet til minimum 6-12 i 2002. I Sverige er det omlag 1000 bjørner.

Gaupe finnes i store deler av landet. Antallet har blitt redusert de siste årene. I 2003 var bestanden beregnet til under 300 dyr før jakt. Sverige har 1500 gauper.

Antall ulv i Skandinavia var før yngling i 2003 beregnet til mellom 68 og 88 individer. Om lag 17 av disse var i Norge, like mange var i grenseområdene og resten var i Sverige.

Jerven lever i Norge i to bestander. For perioden 2000-2002 ble jervebestandene beregnet til 64 +/- 12 individer i Sør-Norge og 181 +/- 38 individer fra Nord-Trøndelag og nordover. I Sverige ble jervebestanden beregnet til 325 individer i 1999-2001.

Kilder: Direktoratet for naturforvaltning og Norsk institutt for naturforskning

Foto: Arne Nævra

Inntekter av intakt natur

Mellom 900 og 2300 meter over havet i Appenninene øst for Roma ligger nasjonalparken Abruzzo, Molise og Lazio. Nasjonalparken er 500 km² stor og inkluderer om lag 40 km² reservat. Utenfor er det 800 km² buffersone. Parken inkluderer en håndfull tettsteder med opptil 2500 innbyggere. Utvidelse har foregått helt siden parken ble opprettet ved lov i 1923. Her finnes bjørn, ulv, hjort, rådyr, villsvin, ørn, hare og en mengde andre arter.

Som i flere av nasjonalparkene i Europa satses det på turisme basert på lokale verdier og ressurser. Mer enn 60 prosent av lokalbefolkningen henter sin inntekt fra turistnæring. Over to millioner turister er innom hvert år. Foruten italienerne selv kommer mange fra Holland, Storbritannia, Tyskland og USA. Til tross for mange overnattingssteder skal du ikke regne med at det er mye ledig i juli og august om du ikke har bestilt på forhånd. Om våren er det høysesong med italienske elever. Deres opphold i parken inngår som en del av skoleundervisningen.

Turistene tilbys lokale landbruks- og naturprodukter, souvenirer, ulike typer informasjon, stikart og guidede turer med ulike programmer. Nasjonalparkmyndighetenes ulike sonekontorer og besøkssentre gir turistinntekter til mange. Her finnes for eksempel et besøkssenter for ulv, et annet for bjørn og et tredje for insekter. Mange velger også å benytte seg av de oppmerkede stiene på til sammen 250 km. Noen viltarter er lette å få øye på under vandring, for eksempel hjort og villgeit.

Forvaltningen og restriksjonene har variert opp gjennom årene. Hard jakt ga svært lave viltbestander, og villsvin ble satt ut. Boligspekulasjon i 1960-årene førte til bygging i selv de mest verneverdige områdene. Siden er de fleste av disse bygningene revet, og noen blir brukt av nasjonalparkmyndighetenes tilsynspersonell. For å bygge opp næringskjedene igjen ble det på 1970-tallet satt ut mange hjort og rådyr. Målet med parken er intakte økosystemer og næringskjeder og naturlig seleksjon. Jakt og kommersielt skogbruk er forbudt, men vedhogst til innbyggerne er tillatt.

Foto: Lisbet Baklid

Foto: Lisbet Baklid

“Intakt natur”

Holdninger til store rovdyr i andre land

"Velkommen tilbake" fra indianerstammen Nez Perce

I 1930-årene ble ulven utryddet fra vestlige deler av USA. I 1995 og 1996 ble til sammen 66 ulver fra sørvest-Canada utplassert i Yellowstone nasjonalpark og sentrale Idaho. Bestandene utgjør i dag over 500 individer. Da de første ulvene ankom amerikansk jord etter flyturen fra Canada, avholdt de åndelige lederne i indianerstammen Nez Perce en beveget "velkommen-tilbake-seremoni" for sine "brødre" - ulvene. Mange indianere i USA identifiserer seg med ulv fordi ulver i deres opprinnelige kultur ble ansett som positive, kraftfulle symboler og rollemodeller. Flere indianerstammer har fremdeles egne "ulveklaner". Indianerne mener ulvene fikk samme behandling som de selv fikk av kolonistene. Indianere ser derfor tilbakekomsten av ulv som tegn på at forbedring av indianernes situasjon vil komme.

Foto: Arne Nævra Foto: Lars Krempig

Ulven - en læremester?

Av mange urbefolkningsgrupper beundres ulven som jeger og medskapning i naturen.

Egen gud for artsmangfoldet

I India blir tigrene høyt verdsatt selv om de hvert år dreper bufe og mennesker. Årsaken er både kultur og religion. I hinduismen er det en egen gud for artsmangfoldet, guden Vishnu. Vakter blir satt ut for å beskytte tigrene mot ulovlig avlivning, og det er ingen stolthet eller feiring i befolkningen når tigre blir drept.

Bjørner inkludert

I det russiske fylket Kamtsjatka, lever bjørn og mennesker side om side. Selv om bjørn av og til angriper mennesker - slik som andre naturforhold kan true mennesket - betraktes bjørnene som en del av den stedlige naturen.

Mor Afrika

Masaiene i Kenya har i århundrer levd på Afrikas savanner og stepper - i natur der de store kattedyra som løver og geparder, inngår. Uten gjerder mot landsbyene lever dyr og mennesker side om side. Husdyra passes på og følges. De store rovdyra er en del av Mor Afrika, Afrikas identitet.

På besøk i isbjørnland

Isbjørner er farlige. Likevel, en russisk forsker utstyret seg kun med lang kjepp. Å gjøre seg tøff med stor kjepp og være i oppreist stilling er hans knep i det å omgås disse dyrene. Pepperspray er et annet middel. Hans forståelse for dyras og egen adferd gjør fredelig kommunikasjon mulig, og skytevåpen blir da unødvendig. Tilsvarende har masaiene bare spyd mot løver i Øst-Afrika. I Norge er skytevåpen påbudt i isbjørnområder.

Påstander og fakta

Påstand: Vi må ta vare på elgbestanden.

Svar: Skandinavia huser verdens tetteste bestander av elg. I Norge har antall elg økt enormt siden 1950-årene. Årsaken er et skogbruk som gir elg mye beite, og jaktkvoter med spesiell beskatning på kjønn og alder. Før jakt i 2003 var antall elg i Norge det høyeste noensinne, 160 000 dyr.
Kilde: Direktoratet for naturforvaltning (DN)

Påstand: Store rovdyr spiser katter og hunder.

Svar: Det er velkjent at gaupe kan ta katter akkurat som rødvov kan gjøre det. Det er også kjent at ulver kan ta løse jakthunder på jakt.

Påstand: De store rovdyra reduserer hjorteviltbestandene.

Svar: I 2001 skjøt jegere 96 394 hjortevilt i Norge. Samme år ble 5 913 hjortevilt drept ved trafikkpåkørsler. De store rovdyra drepte til sammen om lag 5000 hjortevilt, herav 640 elg og 4200 rådyr. I Hedmark alene ble 700 elg trafikkdrept i jaktåret 2002-03. Kilder: Statistisk Sentralbyrå (SSB) og Norsk institutt for naturforskning (NINA)

Påstand: Ulv reduserer elgbestanden lokalt.

Svar: Hvor mange elger en ulveflokk tar, kan variere. Antall elg tatt av ulv i Gråfjellreviret i Hedmark er om lag 6 prosent av bestanden i området. Vanlig tilvekstrate i elgbestanden i området er 30-40 prosent. I noen områder tas mer elg i trafikken enn av ulvene.
Kilder: Miljøverndepartementet (MD) og NINA

Påstand: Jo flere ulver det er i en flokk, jo flere elg tar de.

Svar: Ett par kan ta nesten like mange hjortevilt som en hel flokk. Et par bruker alene lenger tid på å spise en elg hvilket gjør at andre arter, åtselere, får en større andel av hver elg.
Kilde: NINA

Er store rovdyr farlige?

Gaupe og jerv regnes ikke som farlige for mennesker. Bjørn og ulv kan drepe mennesker, men de fleste individene er svært sky og unngår mennesker. De oppdager oss ofte før vi oppdager dem.

De få tilfeller som er kjent av angrep fra ulv og bjørn på mennesker i Norge og Sverige, har skjedd under helt andre forhold enn dagens. Den gang var befolkningens bruk av utmarka mye mer utbredt, og ulve- og bjørnebestandene var mye større.

Selv om den reelle faren er svært liten, er det ikke uvanlig at mennesker føler frykt for ulv og bjørn. Men om vi sammenlikner, ser vi tydelig at disse rovdyra slett ikke er blant de farligste artene. Veps, hoggorm, og ikke minst den knøttlille arten, flått, forårsaker årlig legebeseøk, invalidisering og i flere tilfeller død. De fleste og største farene er, imidlertid, skapt av mennesket selv. Bare i løpet av året 2002 mistet 310 mennesker livet og 12 395 ble skadet i trafikken på norske veier.

Bjørn

Den europeiske brunbjørnen angriper ikke uten å bli provosert. Det kan den bli hvis vi kommer for nær ei binne med unger eller en bjørn med sitt bytte. Det samme kan gjelde en skadeskutt bjørn.

I Norge og Sverige flykter bjørnen i 4 av 5 tilfeller når den oppdager mennesker. I de andre tilfellene nøyer den seg med å betrakte på avstand. Det samsvarer med erfaringer fra Russland. I perioden 1750-1906 ble det rapportert 27 dødsfall og 48 tilfeller med skader i Norge og Sverige på grunn av bjørn. Svært mange av tilfellene oppstod under bjørnejakt.

Ulv

Mennesket er intet naturlig byttedyr for ulv. I de tilfeller i verden der ulv har angrepet mennesker, har årsaken vært rabiessmitte, liten tilgang på byttedyr, mistet skyhet eller framprovoserte situasjoner. Ulven kan også forsvare seg dersom mennesker kommer innpå ulvehi med valper.

Både i Sverige og Norge har det nylig blitt gjort forsøk med å prøve å oppsøke ulv. De viser at ulvene flykter. Lukt og lyd av mennesker fremskaper fluktreaksjonen. Størrelse eller utseende hos menneskene har ingen betydning.

Ingen mennesker har omkommet i Norge som følge av angrep fra ulv de siste 200 årene. I Sverige skjedde det sist i 1821, og det var en ulv som hadde vært i fangenskap.

Kilder: NINA-NIKU og Trygg Trafikk

“De fleste og største farene er menneskeskapt”

Fra 20-30 sauer i tap til null

Familien Bakken på gården Skogli i Trysil har drevet med sau i mange år. Høsten 2003 hadde de om lag 70 søyer som skulle ha lam neste år. Rundt gården har det vært bjørn og gaupe i flere tiår. Tidligere har de mistet sauer til rødvov, gaupe og bjørn, men i 2003 ble tapet faktisk null.

Foto: Ola Matsson

- Vi har gått gradene etter hvert, forteller Thorbjørn Bakken. - Vi begynte med å leie noen folk noen timer hver dag for å skape uro i beiteområdet. Så begynte vi med tidlig sanking. Det gikk utover vinterfåret. Så brukte vi innmark hos naboer i tillegg til utmarka. Det førte til at vi måtte holde styr på gjerder som ikke var våre. Deretter har vi utelukkende hatt sauene på innmark i tilknytning til gården. Men tapene gikk opp fordi rovdyra kom inn og sauene kunne ikke flykte. Fordelen var at vi sparte tid og fant kadavrene lettere, selv om bjørnen har for vane å løfte drepte dyr over gjerdet og trekke dem med seg langt til skogs, sier Thorbjørn Bakken.

- I 2000 og 2001 skaffet vi oss to vokterhundvalper etter anbefaling fra Fylkesmannens miljøvernaveidning. Det er en Pyrenéerhund og en Maremma. I 2002 var tap på grunn av rovdyr redusert til kun to sauer. Men i stedet døde over 30 lam og voksne søyer på grunn av innvollsnyltere som følger med intensiv innmarksbeiting. Slike skader blir ikke erstattet, og det økonomiske tapet ble derfor større enn noen gang. I 2003 var hundene voksne, og rovdyrskadene ble null! Altså full klaff, på tross av at det aldri har vært registrert så mye bjørn rundt gården som nå. Vokterhundene forsvaret sauene overfor rovviltet

på en imponerende måte. Ved bruk av store mengder medikamenter unngikk vi tap på grunn av parasitter, mener Bakken.

- Nå ønsker vi å forsterke det ordinære nettinggjerdet med en strømførende tråd øverst og nederst på de mest utsatte strekningene. Dette særlig med tanke på ulv - ulven frykter vi mest av alt. Får vi angrep av den, blir det nok fort slutt på saueholdet hos oss. Vi aksepterer at det skal være rovdyr i naturen vår, men vi kan ikke godta at bestandsutviklingen slippes ut av kontroll slik tilfelle er nå. Uansett vokterhunder eller ikke er dette ikke måten å drive landbruk på. Det kan umulig være naturvern å stappe husdyra fulle av giftstoffer mot parasitter og samtidig la frodig utmark gro igjen og verdifulle plantearter forsvinne, sier Bakken.

Fakta om norsk sauenæring

Antall sauer på beite i landet vårt er 2,1 millioner i utmark og 300 000 på innmark. Siden 1979 har saueantallet i Norge økt med 14,1 prosent. Økningen er størst i Oppland med 100 000 flere sauer på beite.

Kilder: Senter for matpolitikk og marked (SeMM) og Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)

Antall bruk med sau var 21 150 i 2001.

På de fleste av brukene utgjorde saueholdet en biinntekt ved siden av annet arbeid.

Kilder: SeMM og NILF

I 2003 ble det utbetalt 45,6 millioner kroner for 31 700 sauer erstattet som drept av store rovdyr og kongeørn. Av de erstattede sauene var 10-11 prosent dokumentert tatt av store rovdyr eller kongeørn. Hvert år dør også 100 000 sauer på beite som følge av skårfeste, ryggvelt, parasitter, giftige planter, sykdom, hunder og trafikk.

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning (DN)

Med vokterhund på patrulje

Harry Kai Amundlien er hundefører i Rauma i Møre og Romsdal. Han har selv 100 vinterfórede sauer, og sammen med hans egne går over 2000 sauer i et område.

Med vokterhunden Bucko går Amundlien om sommeren faste ruter der sauene er.

-De to første årene leide vi to pyrenéerhunder. Så kjøpte Rovviltutvalget i Møre og Romsdal en hund til meg, en polsk rase, Podhalanski Owczarek. De er litt mindre enn pyrenéerhundene, forteller Amundlien. Bucko er nå blitt hele sju år gammel og trives i sitt arbeid. Fire dager i uka er de på oppdrag, om lag åtte timer hver dag. Hunden er revirhevdende og markerer overfor jerven med urin. I tillegg finner den døde sauer ved hjelp av en godt utviklet luktesans.

- Jeg har ikke lært opp hunden. Det er noe som ligger i disse hundene. De er født i sauefjøs, og de lærer seg å passe på sauene. Det ser vi også på beite. Hunden kan stikke ut én kilometer fra meg og er flink til å finne døde sauer. Han går løs hele tida bortsett fra når jeg ser folk. Da pleier jeg ofte å ta den i bånd for ikke å provosere. Noen er redd hund uansett hva slags hund det er. Når den møter folk, bjeffer og logrer den til de har passert, sier han.

Foto: Åndalsnes avis

Reduserte tap

Fylkesmannen i Møre og Romsdal bevilger penger til kostnader med å ha en person til å gå med vokterhund på patrulje og til tidligere sankning av sauene.

- I 1996, 97 og 98 var vi oppe i 13-14 prosent tap av sauene. Så begynte det å gå ned etter at vi begynte med hunder. To år var det 10 og 8 prosent. De to siste årene har det vært 4,6 prosent, og i 2003 ble tapet 6,1 prosent, forteller Harry Kai Amundlien. Han har gått med hund i området siden 1998. Det er et samarbeid mellom 16 saueiere, og sauene blir sanket første helga i september.

- Det er vanligvis på slutten av sesongen vi finner flest døde dyr. Så vi mener at tidlig sankning hjelper på tapene. Første året gikk jeg med hund bare om natta. Det ble litt håpløst for da ser jeg jo ikke sauene så godt. Nå varierer jeg litt, og går i de to dalene der vi har hatt mest tap, forteller han.

Ulvegjerder i Østfold

Østfold har i underkant av 650 gårdsbruk med husdyr på beite hele eller deler av året, og driftsenhetene er små i landsmålestokk. Omlag 90 prosent av beitedyra går på innmark på gårdseiendommen.

Majoriteten av angrepene fra ulv skjer innenfor ulverevir. I perioden 1997-2002 var det 31 angrep av ulv på sau og fire angrep på storfe.

Inntil desember 2002 var det satt opp rovviltgjerde i en sjettedel av driftsenhetene i fylket. Med rovviltgjerde menes gjerde til å holde rovdyr utenfor og beitedyr innenfor. Rovviltgjerdene var til sammen 182 km. Effektive gjerder overfor ulv

er 4-5 strømførende tråder med ekstra strømsstyrke. En undersøkelse utført av Norges landbrukshøgskole Institutt for biologi og naturforvaltning viste at selv med 4-5 tråders strømgjerde kan det oppstå tap om det er svake punkter på gjerdet. Slike svakheter kan være:

- glipper mellom strømtrådene eller i underkant av gjerdet
- for lav gjerdehøyde
- for få strømtråder
- kombinasjon av flere svakheter

Foto: Lars Krempig

Rovdyr og reindrif

På reinbeitene til Nils Utsi, som for mange andre reineiere, er det jerv og ørn. Hans tamrein beiter om vinteren inne på Finnmarksvidda mot grensa til Finland.

Om våren og sommeren skjer beiting i kyststrøkene.

Det er et nomadeliv der tamreinen følges gjennom året.

For mange reindriftsutøvere er det først og fremst kalvene som tapes. Utsi har ti prosent tap på sine kalver. Den mest utsatte perioden er de fire første ukene etter kalving. Hva gjør de for å redusere tapene?

- Vi kjører rundt flokken med snøscooter hele vinterhalvåret for på den måten prøve å holde reinen høvelig sammen, og samtidig få oversikt om det er jerv inni flokken. Det kalles kantgjeting, og vi gjør det så lenge det er mulig, helt til snøen er gått. Rovdyra liker ikke trafikk, støy og folk, og da velger de heller å dra andre steder, forteller han. På denne måten får næringsutøveren oversikt over både tamrein og rovdyr.

Om sommeren når snøen er gått settes i stand sperregjerdene som skiller ulike reinbeiter. Sommerbeitet er 834 km². Kantgjeting brukes også om sommeren, og da brukes motorisert barmarkskjøretøy som fire-hjulstraktor. For Utsi er kantgjeting svært viktig. Det er viktig å følge reinsdyra og passe på dem, mener han.

Foto: Ingunn Vistnes

Foto: Arne Nævre

Fakta

Fakta om norsk reindrif

Norsk reindrif foregår i seks samiske reinbeiteområder der næringen er forbeholdt personer av samisk ætt og som har tilknytning til reindrifsfamilie. I tillegg finnes fire tamreinlag i Sør-Norge. Kilde: Reindriftsforvaltningen

Samisk tamreinhold er basert på at reinen går ute hele året og flyttes fra beite til beite gjennom årstidene. Antall tamrein varierer noe fra år til år, og i 2003 var det omlag 203 000 tamrein i Norge. Av disse var 70 prosent i Finnmark. Reinbeiteområdene dekker omlag 40 prosent av Norges areal. I 2003 var antall driftsenheter med rein 582 med til sammen 2700 personer tilknyttet disse. Kilde: Reindriftsforvaltningen

Reindriftsåret 2002-03 ble det erstattet 3915 rein som drept av jerv, 2357 rein som drept av gaupe, 2528 rein som drept av kongeørn og 28 rein som drept av bjørn eller ulv. For 1913 rein har rovviltart ikke vært mulig å fastslå slik at reinsdyra er erstattet uten spesifisering. Omlag 20 prosent av de erstattede reinsdyra er dokumentert tatt av store rovdyr eller kongeørn. Kilde: DN

Reindriften har vært en bærebjelke i samiske samfunn og er fremdeles viktig for å holde kulturen i live. I vår tid er også moderne virkemidler som snøscooter, barmarkskjøretøy og faste boliger en del av samisk kultur og næring. Kilde: Landbruksdepartementet

Avlivet ulver

Atndalsflokken var den første ulveflokk som ble avlivet i moderne tid i Norge og Sverige. Avlivningen skjedde under protester og bestyrtelse fra svenske myndigheter og det internasjonale samfunnet. Leonhard Mikalsen ledet avlivningen av Atndalsflokken i 2001. Hvilke tanker gjør han seg nå om det som skjedde?

- Vi var forberedt på at det ville bli mye ståhei. Og det ble et voldsomt styr. Vi trodde vi var godt nok forberedt, og regnet med at det ville roe seg etter hvert. Det viste seg derimot at aktivister og media var utholdende. I etterkant følte vi at vi kom sånn rimelig godt ut av det i forhold til det oppdraget vi hadde og oppstyret rundt, forteller Mikalsen. Hele sju dyr ble drept i flokken. Vedtaket om felling skjedde på bakgrunn av ønske om å forebygge konflikter og at flokken var utenfor en forvaltningszone for ulv.
- Det var viktig for oss å felle den første ulven fra bakken. Vi visste at helikopter var kontroversielt, forteller Leonhard Mikalsen. Han hadde tidligere ansvar for statlig felling av store rovdyr i Sør-Norge.
- Ulven er et fascinerende dyr med utrolig skarpe sanser. De er sky og vaksomme, tilpasser seg fort og endrer adferd ved jakt. Da vi begynte å bruke helikopter, lærte de fort å komme seg fortest mulig inn i tett granskog for å berge seg. Det er jo vedtatt at vi skal ha store rovdyr i Norge, og utviklingen i Sverige gjør jo også at vi må regne med flere rovdyr i Norge. Det gjelder å tilpasse seg, leve med det og gjøre skadevirkningene minst mulig, sier Mikalsen.

Foto: Jostein Sandvik.

Hundene interessert i ulver

Det svenske Viltskadecentret og det skandinaviske ulveprosjektet SKANDULV har gjennomført undersøkelser rundt ulver og jakthunder.

- Hunder klarer ikke å skille mellom ulv og hund, og de viser interesse for å følge ulvenes spor og lukt, forteller Jens Karlsson, doktorand og forsker i SKANDULV. Et prosjekt bestod av intervju med 500 jegere med jakthunder som jaktet i syv ulike ulverevir.
- Etter tre jaktseonger ringte vi opp jegerne og spurte om antall jaktdager, hunderase, hundens alder og kjønn og om hundene hadde fått skader eller hadde dødd på grunn av ulv. Vi fant ut at antall jaktdager har betydning, sier Karlsson. I prosjektet prøvde de å beskytte hundene ved å feste radiosender på dem slik at eierne kunne finne hundene om kvelden. De prøvde også å finne ut om bruk av ulvetelefon var forebyggende. Ingen av disse to metodene hadde påviselig effekt. Forskerne gjennomførte også forsøk med

hundebjeff. I de fleste forsøkene beveget ulvene seg vekk når de hørte bjeffing. Ingen gikk nærmere enn 150 meter.

- Vi fant også ut at i et revir der det kun er et revirhevdende par, er sannsynligheten for angrep én per 8000 jaktdager. I et revir med en ulveflokk er sjansen doblet, men å doble antall jegere og jaktdager i et revir dobler ikke antall møter mellom jakthunder og ulv. Det siste skyldes at jegerne ofte går de samme stedene, forteller Karlsson. Undersøkelsene fortsetter for å se om det går an å gjøre hunder "ulverene" ved hjelp av dressur med halsbånd og elektriske støt. Likedan vil de se om hunderasene har ulik interesse for ulv. I dette arbeidet er også Svenska Jägareförbundet med.

Rovdyr gjør naturen fullstendig

Store rovdyr fulgte reinen inn i det landet som grodde fram da isen over Skandinavia smeltet. Også de veidende menneskene levde av villrein. Langsamt ble menneskene mange, og de utviklet jordbruket som livsopphold. I det jordfattige Norge ble beiting i utmark viktig for husdyrholdet. Rovdyra ble økologiske konkurrenter for mennesket.

Resultatet kjenner vi. Et fattig og overbefolket Norge hadde for hundre år siden nesten utryddet både ulv og bjørn. I dag ønsker et flertall å ha dem i landet. Mange spør hvilken rett vi har til å utrydde dyr som naturlig hører til i faunaen. Dersom det blir akseptabelt å fjerne arter i vårt eget land, må det vel være tillatt for andre å gjøre det samme?

Mye natur er endret av menneskene. Endringene er likevel ikke så store at de hindrer de store rovdyra i å spre seg og øke i antall dersom de ikke felles etter hvert. Norge har leveområder nok og naturlig føde for rovdyra. De er en naturlig del av fullstendige økosystemer. Mange ønsker å oppleve slik natur eller i det minste å vite at den finnes.

Å ta vare på naturens mangfold og produksjonsevne har lenge vært nedfelt i norsk lov. Det er naturvernets hovedsetning, og den har bred oppslutning. Den betyr ikke at mennesket må trekke seg tilbake fra naturen, men den setter grenser for hva vi kan foreta oss. Dette er ikke bare et nasjonalt spørsmål, langt mindre bare en lokal sak. Vi har et internasjonalt ansvar for å bidra med vårt til å bevare Jordens rikdom av levende organismer. I denne dugnaden må alle stille opp, om ikke får alle et påskudd til å la være.

Dette informasjons- og debattheftet er laget av Norges Naturvernforbund med ønske om saklig debatt og utvikling. Heftet inngår i Rovdyrbiblioteket som du finner på www.naturvern.no

Foto: Arne Naevra